

ŽIL VERN UMESTO KARLA MARKSA*

— *Traganje za jednom konkretno shvatljivom i političkom slikom sveta uočljivo je kod mlade generacije svuda u svetu.*

Da li već danas postoji jedna takva forma socijalizma koja je, po Vašem mišljenju, najbliža modelu stvarnog socijalističkog društva budućnosti, makar samo u pojedinim područjima čovekove egzistencije?

Postavljeno pitanje samo po sebi pokazuje dve stvari: prvo, potrebu, neophodnost jednog stvarno socijalističkog društva, drugo, nesigurnost, pomanjkanje jasnog odgovora. Morali bismo, pre svega, istraživati model jedne zemlje, i to pod lupom, jer nigde ne postoji model koji se može prenositi, *uvek su to samo kretanja ka jednom stvarno socijalističkom društvu.*

Moglo bi se reći: možda Jugoslavija. Mnogi kažu: Kina, zemlja o kojoj ne znamo mnogo i čiji odnosi nisu takvi da se mogu preneti kod nas. Mnogi početke vide u svakoj promeni klime koja označava raskravljivanje i u kojoj izbija oduševljenje za marksizam. U Čehoslovačkoj je bilo suza radosnica i grljenja, jer je najzad marksistička revolucija opet postala vidljiva...

Unutar perioda raskravljivanja nje bilo otpadništva od socijalizma. Naprotiv, kao otpadnici pojavljuju se doladašnji »aparatičici«. Drugi su govorili: mi začinjemo jedan pokret, najzad opet imamo marksističko osećanje kojim se identifikuje pokret.

Dakle, pitanje ne može da se razreši geografski, nego hronološki. U svim onim epohama u kojima su dotle zaustavljeni odnosi ponovo stavljeni u pokret, što je bio slučaj i sa Sovjetskim Savezom u periodu raskravljivanja, bilo je nečega što je značilo: *stari Marks još živi; novi Marks, mladi Marks ili Marks naših dana koji nam je pred vratima, taj još uvek živi, taj se ne može uništiti.*

*) Intervju objavljen u časopisu *Neues Forum*, Wien, Aug./Sept. 1970. str. 825.

Druge alternative nema — samo marksizam ili kapitalizam. Ili ima rezignacije, ali rezignacija nije alternativa.

Marksizam je još uvek ostao teorija, sa mnogo vatre oko nje, istina, sa vatrom iz vremena ruske socijal-demokratske partije 19. veka. Sve dok se to ne pogazi, mi imamo nade. Ali nada nije, a to sam često govorio, sigurnost, jer uz nadu ide i kategorija opasnosti. Na pitanje može li nada biti izneverena dao sam odgovor u svom pristupnom predavanju u Tibingenu: Još kako! Jer inače to ne bi bila nada već pouzdanje i izvesnost.

Ta nada ostaje. I ona nije privatna i nije optimizam koji treba da bude kažnjen. Ona je optimizam sa crnim florom, ali ipak optimizam, borbeni optimizam koji ne nastaje sam po sebi.

— *Moderni naučni i tehnološki razvitak doprinosi da elementi futurologije sve više prodiru u svest čovečanstva. Ne postoji li opasnost da marksizam kao filozofija i pogled na svet, kao socijalizam odnosno komunizam i za sada dominirajuća koncepcija ljudskog društva izgubi atraktivnost i realno značenje zbog toga što je čovečanstvo brzim napretkom u osvajanju Kosmosa stavljeno pred sasvim nove i drugačije osnovne probleme svoje egzistencije? Mogu li za čovečanstvo koje namerava da osvoji Kosmos socijalizam i komunizam, kao pogled na svet i istorijska pokretačka snaga uopšte, još da budu »aktuelni«?*

Nalazim da je postavljanje ovakvog pitanja groteskno. Sa čime se ono povezuje? U svakom slučaju mi Zemlju imamo — ona nam ostaje, ona ne iščezava. Sav naš rad, sve ono što činimo odvija se sa ove Ptolomejevske tačke gledišta. Dirnmat je jednom prilikom zapisao zgodne reči dok je sa odbojnošću pomešanom sa razočarenjem posmatrao ono što se događa na Mesecu i kako to deluje. Te reči su: »Ja ostajem Ptolomejevac«.

Dakle, Zemlja za nas ostaje u središtu, mi živimo na Zemlji a pristajanjem na More tišine ili More oluje nijedan problem nije čak ni dotaknut, ili izmenjen, niti je novi postavljen a još manje razrešen.

A što se tiče ove futurološke fantasmagorije — nije li to jedan »Escape«, jedan novi motiv begstva, onaj kojeg je kapitalizam izmislio kao nadoknadu za nebo u koje se više ne veruje toliko? Motiv begstva u jedan novi Onaj svet (Jenseits) kako bi se zaobišli problemi ovde. Ne samo što američka industrija oružja na ovim projektima dobro zaraduje, nego je sve to isto tako veoma korisno i za ideološko odvratanje, doduše u samom trenutku pristajanja na Mesec i vraćanja na Zemlju, posle čega fanfare opet začute.

Neće, ja verujem, kapitalizmu uspeti da ukloni marksizam time što će jednog dana biti moguće da se trči po Mesecu, otprilike onako kako se to kod nas može u avgustu u vreloj Sahari bez vode. U tome za sada ne leže nikakve perspektive za budućnost koje bi imale veze sa našim ljudskim ciljevima koje ne možemo da zaobiđemo. Ja kažem, za sada...

Da, futurologija, to je isto tako jedna građanska forma zamene za marksizam koji se želi izbeći. Futurologija je apstraktna utopija koja postoji još od prvih utopističkih pokreta koji su verovatno stari isto toliko koliko i čovečanstvo, ali bez veze sa krutom stvarnošću. Ovo drugo je, međutim, trezvena analiza postojećih mogućnosti, čvrst cilj: uspostavljanje besklasnog društva, ukidanje privatne svojine nad sredstvima za proizvodnju, uklanjanje razlika između kapitala i rada, između gospodara i slugu, ukidanje starateljstva, mučenih i obespravljenih, poniženih i uvređenih — sve to može da se dogada samo u vezi sa onim što odgovara stvarnosti, što odgovara društvenoj stvarnosti.

Sve drugo je begstvo, reduciranje iz onog što su jednom predstavili Sen-Simon, Tomas Mor, Campanela, pa i sam Platon u svojoj Idealnoj državi. To je svođenje na Žil Verna. *Umesto Karla Marksa Žil Vern? Od toga neće biti vajde.*

— *Dozvolite i poslednje pitanje, gospodine profesore Bloh: u predgovoru za prvi engleski prevod Izbora iz Vaših radova koji je upravo izašao u izdanju »Herder and Herder« u Njujorku katolički teolog Harvej Koks piše: »Odakle potiče interesovanje za Bloha kod mladih teologa? Možda bi za Bloha bilo zadovoljstvo da na ovo pitanje sam odgovori«.*

— To pitanje ne stoji sasvim na mom putu — uprkos Koksovoj pretpostavci; na to mogu mladi teolozi mnogo bolje da odgovore nego mi, oni taj materijal bolje nose u sebi. Uostalom, to može i da se obrne: bilo bi to pre vredno pitanja ili razmišljanja, kada tu ne bi postojao i interes. Ovde postoje srodni predmeti koji nisu u ovoj filozofiji dati prvi put. Postoji isto tako i *filozofija religije*, jedna stara disciplina filozofije: od Hegela imamo dva debela toma »Filozofije religije«, *Seling* je napisao četiri toma »Filozofija, mitologija i otkrovenje«, *Kant* je napisao kritiku »Religije unutar granica čistoga uma« i ova se disciplina proteže toliko daleko unazad da nema potrebe da govorim o srednjovekovnoj sholastici niti o Gnosisu koji pripada neoplatonizmu i s time istoriji filozofije. *Uvek je tu religija postojala kao tema.*

Prosvećivanje je ovu temu tretiralo kao neprijatelj. Ne bi postojalo nikakvo prosvećivanje

da nije postojalo ono protiv čega je to prosvjećivanje išlo, a to je bilo, kako se nekada govorilo, prevara kneževa i popova; ali kada je u pitanju prosvjećivanje, prevara popova smatrala se većom nego prevara kneževa. Dakle: gotovo da se može reći: *religija kao tema jedne filozofije stara je koliko i sama filozofija*; i kod presokratovaca može se to sasvim dobro videti.

Što se tiče sadašnje situacije, nastupio je potres koji je još u 18. veku započeo zemljotresom u Lisabonu 1755. i napravio školu sa pitanjem običnog čoveka sa ulice: »*Gde tu ima mesta za boga?*«

Sud božji nije više bio dovoljan za objašnjenje; jer je među žrtvama zemljotresa bilo i onih koji su najmanje zaslužili ovakav sud božji ili bar ne ovaj vid kazne božje. Zatim se pojavila *sumnja* u providenje, u nedokučivu promisao, u boga, dakle, *ateizam*, razume se.

Danas, ona stoji u vezi sa obezvređivanjem odnosa Otac — ja, sa krajem monarhije; i tako je, kako sam to formulisao u knjizi »*Atheizmus im Christentum*« (»*Ateizam u hrišćanstvu*«), sam kosmos, sam univerzum postao jedna republika bez vrhovnog gospodara, tako da je kod svih ljudi nastao gubitak predmeta i topologije govora.

Nasuprot tome, nije iščezlo ono što je Šopenhauer označio »metafizičkom potrebom«: pitanje o smislu života, pitanje koje je izrečeno jednom seljačkom izrekom iz 17., 18. veku, a koja se može videti ispisana na mnogim kućama u Gornjoj Bavarskoj: »*Ja dolazim, a ne znam odakle; ja jesam a ne znam ko sam; idem a ne znam kuda; čudi me zbog čega sam veseo*«.

Pitanje ostaje, čak kada konvencionalni odgovori nisu verodostojni ili su zaboravljeni, tako da jedan pobožni katolik najradije čuti kada je reč o paklu ili o večnosti kazne u paklu. Kada sam jednom prilikom vodio javnu diskusiju sa Karlom Ranerom, on je bio jako zbunjen kada ga je neko iz čisto klerikalne publike zapitao kako stoji stvar sa anđelima — da li imaju telo, da li ipak treba da imaju krila i tako dalje, — tako da sam mu rekao: »*Gospodine Raner, dozvolite da kažem kao kolega revizionist na drugom području: Vama bi bilo verovatno lakše da odgovorite na pitanje o tome kako stvar stoji sa demonima, jer njih poznajemo više nego anđele*«.

Aušvic ne uvodi demona u igru, ali tu možemo govoriti o jednoj takoreći demonskoj agresivnosti kojom su vojnici morali biti obuzeti kada su malu decu bacali o zid tako da im se mozak rasprsne a zatim kao dobri očevi pisali svojim ženama i nežno se raspitivali za svoju decu koja su bila isto toliko stara koliko i ona koju su upravo ubili.

Ali time što su odgovori tonuli u vodu nisu potonula i pitanja; time što je hrišćanstvo preko Konstantinovih darovanja postalo državna religija i izvanredno sredstvo da se robovi pribiju uz zid, s time što je papa postao naslednik careva — time nije došao i kraj hrišćanstva.

U bibliji i u Novom zavetu može se naći nešto više a ne samo o paklu. U Starom zavetu njega uopšte i nema — tamo je on samo svet senki kao Had. Postoji jedna druga propoved i jedno drugo hrišćanstvo, hrišćanstvo koje je bilo ideologija seljačkih ratova — Tomas Mincer je teolog revolucije. Patetično i »cum grano salis« izraženo: ono što je »Kapital« bio za rusku revoluciju, to je nekada bila biblija za nemačku seljačku revoluciju, za englesku, francusku, italijansku.

Kako je to moguće? Na hokus-pokus način nije se mogla praviti revolucija, sa grčkom mitologijom isto tako ne: samo je jedan jedini koji je napravio revoluciju i on se zove Prometej, ali se on dosta loše proveo. Nasuprot tome, biblija je puna revolucije: »Pre će kamila proći kroz iglene uši nego bogataš u nebo« — i slične rečenice. Ali istovremeno: »Ja i otac smo jedno«. To je rekao Isus. Dakle, otac je iščezao... »Ko mene vidi, vidi oca«, isto je jedna takva reč. To je ateizam. I reč ateizam je iskovana na Neronovom dvoru: *hoi atheoi* — to su bili prvi hrišćani koji su nazvani »atheoi« zbog toga što nisu verovali Jupiteru.

Dakle: ovde se ateistički elementi mogu rukama doći. U hrišćanstvu oni su sakriveni. I u hrišćanstvu je revolt. »Ja sam došao da zapalim vatru, ja bih želeo da ona već gori« — to nisu Konstantinovi darovi; prema tome postoje mnoge rečenice koje je crkva zatajila.

U mojoj knjizi »Ateizam u hrišćanstvu« pokušao sam da predstavim njenu veliku tradiciju u jerećkom pokretu. *Hrišćanstvo je proizvelo jeres a to je ono najbolje što jedna religija uopšte može da proizvede.* Grčka religija nije proizvela jeres, egipatska isto ne — izuzev Ehnatona u 14. veku pre Hrista. Naprotiv, istorija hrišćanstva popločana je jerećcima; lomače nisu uzalud gorele. *Kod nekih današnjih teologa kojima pripadaju Koks i neki drugi, jerećki ton je ponovo osvežen.*

Velika pitanja koja su ostala bez odgovora o smislu života, o spasenju pred udarcem sekire koji predstavlja smrt, individualnu smrt, prekidanje svih svrhovitih serija, to ostaje. Ja sam već jednom rekao: čudi me što sam veseo. I tek onda onaj drugi udarac sekire koji nije pojedinačan već za sve što radimo sa daljim pogledom u budućnost, sada se nalazi u opštoj smrti

od hladnoće, u entropiji: posle čega se jednom sve rastvori, posle čega se planete u sunce stropoštavaju i ceo ples započinje iznova. Posle čega ćemo se kao u pramagli Karusela svet-skog razvitka ponoviti u bilionima godina.

Tako je interesovanje, koje je vodilo do apokaliipse, do otkrovenja Jovanovog, ostalo da živi kao postavljanje pitanja. *Da bi se našao smisao u svemu tome: tome Čemu i do koga Kraja? Šiler je držao jedno pristupno predavanje »Čemu i za koji kraj se izučava univerzalna istorija? — Čemu i za koji kraj živimo mi uopšte? Postoji nekoliko pokušaja odgovora koji su većim delom religiozni. Sadržaji su zastareli ili neodrživi, ali pitanje ostaje i topologija pitanja u kome se nalaze oni, isto ostaje.*

To je legitimno zanimanje onih teologa koje ne hrani režim niti su to crkveni ljudi, već kao »homines religiosi« zatečeni sa ovom filozofijom, jednom rečju, sa jednim principom koga ima u bibliji: Nadom.

Hteo bih u ovom slučaju, zbog toga što to pripada poslednjem pitanju, da citiram jednu Kantovu rečenicu koja je sigurno van sumnje i puna prosvetličanstva. Rečenica glasi: »Prosvetiteljstvo je izlaz za čoveka iz maloletnosti u koju je upao svojom krivicom«. Dakle, protiv svake maloletnosti. U »Snovima onoga koji vidi duhove« Kant kaže:

»Ja ne smatram da bi mi jedna naklonost koja se u moju dušu uvukla pre iskušenja mogla oduzeti osetljivost za razloge za i protiv, sa izuzetkom jedne. Vaga razuma ipak nije sasvim nepristrasna i jedan njen krak koji nosi naziv nada za budućnost ima mehaničku prednost koja čini da i laki razlozi koji padaju na njen tas povuku uvis na drugoj strani i težinu veću od njene. To je jedina neispravnost koju ne mogu ukloniti i koju, u stvari, nikada ne želim da uklonim«.

Dakle, metafizička potreba ostaje, sa pokušajem jednog pozitivnog odgovora. Nada u budućnost ocrtava oblast koja je do sada — izuzev toliko apologija za vladajuću klasu — bila vodena od najboljeg u hrišćanstvu, od najviše progonjenog u bibliji.

Tako su se neki teolozi iz zbunjenosti zainteresovali za filozofiju Nade, pri čemu treba paziti da se ne dobiju lažni saveznici.

(Prevela s nemačkog
HELENA IKONOMOVA)